

SLAVENSKA IDEJA JURJA KRIŽANIĆA*

Ivan Golub

Juraj Križanić, rođen 1618. u Obrhu u Hrvatskoj, nakon boravka u starom papinskom Rimu, u Novom Rimu — Carigradu i u Moskvi zvanom Treći Rim, poslije mnogih putovanja i izгона, pogiba u vojsci poljskog kralja Jana Sobieskoga 1683. za turske opsade Beča.¹ O Križanićevim ekonomskim, vojnim, političkim, jezikoslovnim, glazbenoteorijskim, povijesnim i bogoslovnim djelima i idejama živo se raspravlja u literaturi. Najveća sporenja, pak, tiču se Križanićeve slavenske i crkvene ideje.² Ovim prilogom želim doprinijeti poznavanju Križanićeve slavenske ideje, konkretno: iznijeti njegovu slavensku ideologiju, ukazati na njena nadahnuća i korijene, paralele i domete.

I. Križanić čita sve što o Slavenima pišu slavenska i neslavenska pera, a do čega je mogao doći. U književnom ozračju slavenskog juga u njegovo i prethodno vrijeme postojala je ideja o etničkom jedinstvu Slavena (Pribojević, Orbin, Vrančić), o južnoslavenskom, pa i općeslavenskom interdijalektu (Bohorič, J. Dalmatin, Cvečić, Glavinić, Komulović, Budinić). Od poljskih pisaca Križanić se obilno služi poljskolatinskogrčkim rječnikom Grgura Cnapiusa, koji se zalaže za čišćenje poljskog jezika od tuđica.³ Križanić crpi iz Povijesti Poljske od Martina Cromera — npr. ideju da Slaveni potječu iz Rusije.⁴ Poznaje Šimuna Starowolskog⁵ i slaže se s Pavlom Piaseckim u osudi

* Ovo je tekst referata pročitano 6. XI 1981. u engleskom prijevodu na simpoziju »International Conference on the Concepts of Nationhood in Russia and East Europe in the Early Modern Period«, održanom na Yale University, New Haven, Connecticut, USA. Opsežniji tekst referata izaći će na engleskom jeziku u Zborniku radova toga simpozija pod uredništvom Ive Banca i E. Sysina.

¹ Nije posve izvjesno je li Križanić rođen 1617. ili 1618. Općenitije je u literaturi da je rođen 1618.

² Jaroslav Šidak, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb 1981, 87—123.

³ G. Cnapius, *Thesaurus polonolatinograecus*, Krakov 1643.

⁴ M. Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basel 1555; *Sobranie sočinjenij Jurija Križaniča*, Vypusk vtorij. Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskijh pri Moskovskom universitete, Moskva 1891, knjiga vtoraja, 20.

⁵ A. L. Gol'dberg, *Jurij Križanić i Šimon Starovol'skij*, *Slavia* 34, Praha 1965, 28—40.

Poljaka jer biraju tuđince za kraljeve.⁶ Slaže se s Janom Kochanowskim koji se ruga priči da je Ivan Grozni potomak rimskog cara Augusta.⁷ Križanić poznaje ruske ljetopise koji izvode lozu ruskih vladara od rimskog cara Augusta i pobija ih, poznaje ruske teološke spise i dijelom ih hvali, a dijelom kudi.⁸ Od neslavenskih pera poznaje Herbersteina, Pernisteina, Possevina, Oleariusa, Petreiusa i druge, i glavninu njih smatra kleveticima Slavena.⁹ Prema knjigama se odnosi kritički, a tri su ga se knjige dojmile prekretnički. »Moscovia« (Vilnius 1586) Antuna Possevina potiče ga još kao studenta da radu na jeziku pridruži rad na crkvenom jedinstvu Slavena. »Kirillova kniga« (Moskva 1644), koju nabavlja u Moskvi 1647, potiče ga da se prihvati pisanja sume kontroverzija. Oleariusovo djelo »Vermehrte Neue Beschreibung der Muscovitischen Reyse« (Schleswig 1656) pokreće ga da napusti Rim i protiv papine volje krene u Rusiju. Uvjeren da se pero perom izbija, Križanić piše djela koja stoje ovim trima djelima sučelice. Njegovi »Razgovori o vladateljstvu« dijelom su »Anti-Olearius«; njegova »Sveukupna knjižnica raskolnika — Bibliotheca Schismaticorum Universa« dijelom je ustuk na »Kirillovu knjigu«,¹⁰ a njegov »Izvjestaj o moskovskim stvarima«¹¹ podsjeća na Possevinovu »Moscoviju«.

II. Uz domovinska iskustva (interdijalektalni zavičajni govor, zazor prema Nijemcima) na Križanića snažno djeluje rimsko ozračje protureformacije. Gubeći protestantske Nijemce, Rim nastoji da predobije pravoslavne Slavene. K tome Rusija, koja je izrasla u veliku državu, pruža nadu da se s njenom pomoću Evropa oslobodi turskog jarma. Križanićeva ponuda da pođe u Moskvu, da bude carev knjižničar i ljetopisac, da u zgodan čas potakne cara na rat protiv Turaka i na rad oko crkvenog sjedinjenja bio je prihvatljiv za Rim. Kongregacija za širenje vjere u Rimu promiče tiskanje bogoslovnih i liturgijskih knjiga jezikom koji bi bio razumljiv za što veći broj Slavena.

Postoje dva modela: model najraširenijeg (živog) dijalekta što ga zastupaju Bartol Kašić i Jakov Mikalja, te model rusificiranog staroslavenskog jezika što ga zastupaju Rafael Levaković i Metodije Terlecki. Križanić, tijesno povezan s Levakovićem i Terleckim, proširuje ovaj model i produbljuje ga: on će stvoriti zajednički jezik od staroslavenštine i živih slavenskih jezika kojim će pisati svoja ne samo bogoslovna nego i svjetovna djela. — Križanićev duh protureformacije vidi se ne samo u tome što on čuva Slavene od protestantizma nego napose u tome što protureformacijsku matricu prenosi na slavensko

⁶ Jurij Križanić, *Politika*, Podgotovil k pečati V. V. Zelenin. *Perevod i komentari* A. L. Gol'dberg. Pod redakcij ak. M. N. Tihomirova, Moskva 1965, 160 — 161.

⁷ *Sobranie sočinenij Jurija Križanića*, Vypusk vtoryj, 13.

⁸ A. L. Gol'dberg, *Juraj Križanić i Rusija*, *Historijski zbornik* 21 — 22, Zagreb 1968—69, 267.

⁹ Križanić, *Politika*, 136 — 139.

¹⁰ Ivan Golub, *L'autographe de l'ouvrage de Križanić »Bibliotheca Schismaticorum Universa« des archives de la Congrégation du Saint Office à Rome*, in: *Orientalia Christiana Periodica* 39 (Roma 1973), fasc. I, 131 — 161.

¹¹ Sergej A. Belokurov, *Jurij Križanić v Rossii*, in: S. A. Belokurov, *Iz duhovnoj žizni moskovskoga obščestva XVII v.*, Moskva 1902, 272.

pravoslavlje. Kao što je Bellarmin napisao sumu kontroverzija za protestante, Križanić piše sumu kontroverzija za pravoslavne Slavene; kao što je Baronius napisao protuprotestantske povijesne Anale, tako, u skromnom opsegu, Križanić priprema slavenske povijesne Anale; kao što Botero piše antimakijavelističku koncepciju politike, tako Križanić piše slavensku, također antimakijavelističku politiku. Što Križanića korjenito razlikuje od stupova protureformacije, Bellarmina i Baroniusa, jest ljubav za Slavene. Križanić nastoji također Slavenima posredovati i sâm im dati što su Evropi dali na polju političke mudrosti Justus Lipsius, Pavao Paruta i Phillipus Commynes, a na području ekonomike Faustus von Aschaffenburg.¹² Križanić i kroz prevedenu i vlastitu knjigu želi selektivno unijeti Evropu u Rusiju i pomoći Rusiji da nađe sebi mjesto u Evropi.

III. Križanićeva slavenska ideologija obuhvaća porijeklo, stanje i mislju Slavena.

1. *Porijeklo Slavena.* Križanić veli da su Rusi u Rusiji autohtoni — upravo tu riječ upotrebljava.¹³ Ne potječu ni oni ni njihov jezik ni od koga nego od praoca Slavena koji je živio u vrijeme kad je Bog razdijelio jezike.¹⁴ Kad se navršila punina vremena i grijeha za careva Mauricija, Foke i Justinijana, Bog je, da bi kaznio Rimsko carstvo, pokrenuo neke narode, među njima i neke Ruse, da narupe na to carstvo.¹⁵ Mnogi Slaveni iz Velike, Bijele i Male Rusije prešli su Dunav (Križanić ih zbog toga naziva Zadunavski Slaveni, Transdanubiani). Zaposjeli su zemlju koja se od davnine zove ilirska i donijeli joj novo ime: zemlja slavenska.¹⁶ A oni su se nazivali zajedničkim imenom: Slaveni. Kad su se kasnije razdijelili na tri kraljevstva, nazvani su po svojim vojvodama: Bugari, Srbi i Hrvati. Druge skupine koje su izašle iz Rusije naselile su se s ove strane Dunava i osnovale poljsko i moravsko ili češko kraljevstvo.¹⁷

Do 1665. Križanić upotrebljava termin Slaveni za sve Slavene, a termin Rusi samo za Ruse, no tada, u predgovoru svojoj Gramatici, izjavljuje: rusko pleme, ime i jezik je korijen svih slavenskih plemena i jezika, i ako se svih šest plemena želi obuhvatiti zajedničkim imenom, ne valja ih zvati novijim slavenskim, već iskonskim i pradavnim ruskim imenom. I svih šest slavenskih jezika — on ih naziva narječjima — treba zvati ne novijim slavenskim, već

¹² Križanić, Politika, 11.

¹³ isto, 283.

¹⁴ isto, 289.

¹⁵ Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka. Rukopis vremen carja Alekseja Mihajloviča. Otkryl i izdal P. Bezsonov. Moskva 1860, sv. II, 114; O Promysle. Sočinenije togo že avtora, kak i »Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka«. Svedenija ob otkrytoj rukopisi P. Bezsonova. Moskva 1860, 86.

¹⁶ Križanić, Politika, 284.

¹⁷ Gramatično iskazânje ob Rúskom jeziku, popá Júrka Križániča, Prezvânjem Sérbljanina, meždu Vúnoju i Kúpoju rikámi: vo ujezdech Bišča gráda, okol Dubovcá, Ozl'a i Ríbnika ostrógov, písano v' Sibiri: Lita 1665, in: Čtenija v Imperatorskom Obščestve istorii i drevnostej rossijskikh pri Moskovskom universitete. Zasedanie 12-go ijunja, 1848 goda, god četvertyj, knižka 1-ja, Moskva 1848, I.

drevnim ruskim imenom kad se hoće obuhvatiti ih jednim imenom. Nije rusko narječje plod južnoslavenskih narječja, nego su južnoslavenska narječja, te češko i poljsko narječje djeca ruskog jezika, a najvećma je to staroslavenski jezik, koji bi trebalo zapravo nazivati staroruskim ili ruskim književnim jezikom. On je, naime, za ostalih pet ili šest narječja korijen, nastao je u Rusa i sada je bliži suvremenom ruskom nego bilo kojem drugom slavenskom narječju.¹⁸ Tim staroruskim jezikom, koji nekoć nije imao grčkih natruha, iskonski se govorilo po svoj Rusiji.¹⁹ — Križanić nabraja šest suvremenih slavenskih odnosno ruskih naroda ili pokoljenja ili plemena ili kraljevstava: Rusi, Poljaci, Česi, Bugari, Srbi i Hrvati. Zbog germanizacije nepovratno su izgubljene nekadašnje slavenske krajevine i gradovi: Pomorje, Šleska, Hamburg, Lübeck, Gdanjsk i Riga.²⁰ Kranjsku, Štajersku i Korušku, nekoć slavenske zemlje, Križanić (ljublanski đak), uz stanovita kolebanja, smatra također, zbog germanizacije, za slavenstvo izgubljenima.²¹

2. *Stanje Slavena.* Osnovna slabost Slavena — a Križanić ih podosta nepoštedno nabraja — jest mahnitaje za tuđim (xenomania) koje se očituje kao primanje i čak pozivanje tuđinaca za vladare (xenarchia) i kao vjerovanje tuđincima (xenopistia).²² Zadunavski Slaveni nalaze se dijelom pod turskom okupacijom, a dijelom pod vlasti Nijemaca.²³ Za Poljsku se ne može reći da u njoj žive stranci, nego obrnuto — da Poljaci žive među inorodnicima;²⁴ oni, protivno Bibliji i pameti, biraju za svoje kraljeve inorodnike — Ugre, Litvance, Francuze i Nijemce. Rusi, pak, pišu bajke o tome kako su stranca pozvali za vladara,²⁵ traže, protivno razumu i povijesnim činjenicama, svoj korijen u Rimu, a lozu svojih vladara izvode od rimskih careva, te Moskvu nazivaju Trećim Rimom.²⁶ Trpe njemačke trgovce i pukovnike koji osiromašuju Rusiju, u njoj se prežderavaju i opijaju, pa između čaša svakom trećom riječi Ruse nazivaju psima i svinjama.²⁷ — Ista kobna slabost prema tuđemu očituje se

¹⁸ isto, I — II.

¹⁹ *Sobranie sočinienij Jurija Križanića, vypusk pervyj, Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskih, 1890 god, kniga četvertaja, Moskva 1891, 28.*

²⁰ *Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 116.*

²¹ Ivan Črnčić, *Prilozi k razpravi: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinjcju u Rimu poslije 1453 god., Starine JAZU, knjiga 18, Zagreb 1886, 111; Ivan Golub, Juraj Križanić i pitanje prava Slovenaca na svetojeronimske ustanove u Rimu, HZ, 219—223; Ivan Golub, Nova građa o Jurju Križaniću iz rimskih arhiva, Starine JAZU 57, 1978, 197.*

²² *Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 276.*

²³ Križanić, *Politika, 157; Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 336.*

²⁴ Križanić, *Politika, 147.*

²⁵ isto, 157.

²⁶ isto, 283—297; V. E. Val'denberg, *Gosudarstvenye idej Križanića, Sanktpeterburg 1912, 145—147; Sobranie sočinienij Jurija Križanića, Vypusk vtoryj, Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskih pri Moskovskom universitete, 1891 god, kniga vtoraja, Moskva 1891, 11—14.*

²⁷ Križanić; *Politika, 156, 164—174; L. M. Morduhovič, Iz rukopisnogo nasledstva Ju. Križanića, Istoričeskij arhiv, No. 1, Moskva 1958, 159.*

i na svim slavenskim jezicima. Seobom iz Rusije Slaveni su iskonski ruski jezik miješanjem s tuđincima gotovo izgubili. U Bugara je jezik toliko izgubljen da mu je jedva ostao trag. U Poljaka je polovina riječi preuzeta od drugih jezika. Kod Čeha se u knjigama nalazi jezik tek nešto čišći od poljskoga. U Srba i Hrvata leksički je sastav pun tuđica: prva riječ je ruska, druga ugarska, treća njemačka, četvrta turska, peta grčka ili talijanska odnosno arbanaška. No, što se gramatičkih pravila tiče, nigdje se ne čuju tako pravilni naglasci, tako čist izgovor, takav oblik govora koji je primjeren i svojstven izvornom ruskom jeziku kao u Hrvata, i to oko rijeke Kupe u području Dubovca, Ozlja i Ribnika. U Rusiji izgovor i gramatika nisu baš na svom mjestu, ali je leksik mnogo čišći, nego u Hrvata. Bjeloruski, pak, jezik iskvareniji je od hrvatskog i poljskog.²⁸

Neobično je doista da Križanić, što se gramatike i naglasaka tiče, smatra najčišćim i izvornom ruskom jeziku najbližim jezik svoga zavičaja. Razlog je, držim, u tome što je jezik Križanićeva zavičaja bio interdijalektalan i što je tu još uvijek postojala staroslavenština.²⁹ U Križanićevo vrijeme djeluje u njegovu zavičaju tzv. ozaljski književni krug za koji je karakteristično stanje triju dijalekata (kajkavskog, čakavskog i štokavskog) i postojanje trodijalektalnog koine.³⁰ Tu su se tada neki još potpisivali i prisege pisali glagoljicom.³¹ Ako su svi slavenski jezici proizašli iz ruskoga, onda će najčišći biti onaj jezik koji ima najjaču interdijalektalnu koine-značajku. Križanić će, naime, sam stvarati jedan sveslavenski koine dilaktos — zajedničko narječje. Ako je možda donekle i poznao dubrovačku i drugu hrvatsku književnost, on je unatoč tome smatrao hrvatski jezik veoma manjkavim. Po njegovu mjerilu najmanje je čist onaj jezik koji je dijalektalno najčišći, a najčišći je onaj koji je dijalektalno najnečistiji, koji je interdijalektalno izmiješan i nije lišen kakva takva prisustva staroslavenštine.

3. *Poslanje Slavena.* Križanić naziva Rusiju — mesijanskim terminima — svjetlom za rasvjetljenje naroda, napose slavenskih, a sam, uspoređujući se skromno s prorokom Natanom koji stupa pred kralja Davida, govori kao prorok ruskog mesijanizma.³² U svom magistralnom djelu »Razgovori o vladateljstvu«, koje je trilogija ekonomike, vojne vještine i politike, predočuje caru teško stanje Slavena i ukazuje na spasiteljsko poslanje carevo. Slavenska se nacija nalazi između dva moćna neprijateljska naroda, Turko-Tatara i Nijemaca. Osim toga, dva naroda razdiru Rusiju: Nijemci koji svjetuju (po protestantsku) sve novo i Grci koji proklinju bilo što novo.³³ K tome pridolazi najveća unutarnja slabost — mahnitanje za tuđim ili ksenomanija.³⁴ Rusija

²⁸ Križanić, Gramatično izkazanje ob rúskom jeziku, III—IV.

²⁹ Ivan Golub, Tri jezična spomenika iz Križanićeva rodnog kraja (1656—1672), Građa za povijest književnosti hrvatske 32, 1978, 150—151.

³⁰ Josip Vončina, Jezični razvoj ozaljskoga kruga, Filologija JAZU 7, Zagreb 1973, 236.

³¹ Ivan Golub, Tri jezična spomenika, 151—152.

³² Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 1—6.

³³ isto, 172—175.

³⁴ isto, 276.

ima za to ustuk: budnost i monarhiju.³⁵ S tim u vezi Križanić izrađuje prijedlog o donošenju novog zakonika za Rusiju,³⁶ podrobno razrađuje plan kako da car učini Rusiju ekonomski, vojno i politički jakom i kulturno uzdignutom. Takva Rusija moći će stupiti među evropske narode, gdje joj je mjesto, ne uz (protestantske) Nijemce kojih se treba čuvati,³⁷ nego uz latinske narode od kojih ima što naučiti.³⁸ Takva jaka Rusija ima svoje poslanje s obzirom na Slavene i s obzirom na druge narode. Caru je dužnost da pomogne ostalim slavenskim narodima zbaciti s vrata njemački jaram. Zadunavskim Slavenima, Bugarima, Srbima i Hrvatima, potrebna je izvanjska sila da bi mogli stupiti opet u broj naroda; ako car ne može zasada uspostaviti ono kraljevstvo u prvotno stanje, može njegovanjem jezika i knjigama te ljude prosvijetliti. Slično je i sa Česima. S Poljacima bi trebao sklopiti čvrst savez. Križanić se indirektno zalaže da ruski carević bude, kako su Rusi priželjkivali, izabran za poljskog kralja.³⁹ Da Križanić nema pred očima stvaranje jedne sveslavenske države s ruskim carom na čelu, vidi se iz onoga što slijedi: prema novom zakoniku Rusije, kako ga Križanić formulira, ruski kraljevi će smjeti uzimati za žene samo kćeri slavenskih vladara, kraljeva i knezova.⁴⁰ Križanić, dakle, računa da će slavenski narodi opet imati ubuduće svoje domorodne vladare. Protivnik svake hiperbarije, pa i papine,⁴¹ Križanić nije zacijelo zamišljao ruskog cara kao vrhovnog suverena nad slavenskim kraljevima. Imajući u vidu oslobođenje Slavena od Turaka, on potiče cara da ne širi granice Rusije prema sjeveru ni zapadu ni istoku, već prema jugu, prema Krimu, protiv Tatara.⁴² Ordin-Naščokin, koji tada vodi rusku vanjsku politiku, doći će nakon nekog vremena na ovo Križanićevo stajalište.⁴³ — Ono što je Križanić tada smatrao mogućim bilo je da car pomogne pomoću knjiga, pisanih ispravljenim slavenskim jezikom, zaslijepljenim Slavenima da se trgnu od mahitanja za tuđim, od traženja tuđinaca za vladare.⁴⁴ Tu Križanić želi da se založi i ispravlja jezik pišući odnosno prevodeći odgovarajuće

³⁵ isto, 173.

³⁶ Križanić, Politika, 254—297. Ivan Golub, Donošenje novog zakonika Rusije prema misli Jurja Križanića, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 32, 1982, 1—2, 151—157.

³⁷ Križanić, Politika, 146—200, 298—310; Morduhovič, Iz rukopisnog nasljedstva Ju. Križanića, 158—164.

³⁸ Križanić, Politika, 258, 268, 298, 313, 340.

³⁹ Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 115—116; Križanić, Politika, 254; Sobranie sočinenij II, 54—55.

⁴⁰ Križanić, Politika, 267.

⁴¹ isto, 290, 297; Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 283—295.

⁴² isto, 116—140.

⁴³ C. O'Brien, Early Political Consciousness in Moscow: The Views of Juraj Križanić and Afanasij Ordin-Naščokin, 209—222; A. L. Goljdberg, Križanić i Rusija, 274; M. Berežkov, Plan zavojevanija Kryma, sostavlenyj v carstvovanie gosudarja Alekseja Mihajloviča Ju. Križaničem, Zurnal Ministerstva narodnoga prosvješćenija, 1891, br. 10, 483—517, br. 11, 65—119.

⁴⁴ Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 115—116.

knjige.⁴⁵ Jezik na kojemu piše sam naziva zajedničkim narječjem — koine dijalektom koji treba stati uz bok ostalih slavenskih jezika odnosno narječja, a svakome ostaviti slobodu da piše kako ljepše umije. »Upravo kao što u grčkom jeziku«, piše Križanić, »postoje različita narječja, i grčki pisci pisali su neki atičkim, neki dorskim, neki zajedničkim narječjem, a ipak su ih svi bez prijekora čitali, tako se i ja nadam da će ovaj moj govor razumjeti sva plemena Ruskoga naroda i sva narječja, tj. sami Rusi, i Slaveni [Južni Slaveni], Poljaci i Česi. I radi toga sam namislio ovako govoriti (kao nekim zajedničkim jezikom) da bi taj govor svi razumjeli. [...] A tvorbe i završetke riječi izabrah takove koji su općenitiji ili mnogim našim narječjima zajednički. Tako sam ja prosudio da je dobro. A svaki, pak, neka govori i piše kako sudi da je ljepše.«⁴⁶ Je li Križanićev jezik mogao biti razumljiv za sve Slavene kako je on to želio? Čini se da jest. Svojim staroslavenskim slojem mogao je biti blizak i pravoslavnim Slavenima, vičnim liturgijskoj i vjerskoj knjizi na crkvenoslavenskom jeziku, i donekle katoličkim Slavenima kojih se dio služio glagoljskim rusificiranim knjigama. Obilni, pak, poljski leksik (uzajmljen dobrano od Cnapiusa) mogao je Križanićev govor približiti Poljacima, a kontakti i distantni sinonimi crpeni iz raznih slavenskih jezika mogli su činiti Križanićev leksik razumljivim raznim Slavenima. — Rusija ima i jedno vjersko poslanje. Pošto se sama bude našla u jednoj crkvi, jer podjela Slavena na pravoslavne i katolike po Križaniću je kobna, Rusija se treba odužiti Grčkoj crkvi, od koje je primila dar Evanđelja s primjesama zabluda, tako što će joj pomoći da se sjedini s katoličkom crkvom.⁴⁷

IV. Car Aleksej, »tišajšij car«,⁴⁸ čini se, nije bio vladar za Križanićevu viziju. Suzdržljiv prema novome, zauzet utvrđivanjem mlade dinastije, daje pisati »Istoriju o carjah« (1669) gdje se izvode genealogije od cara Augusta do Alekseja Mihailoviča, dakle protivno Križanićevim nazorima. Alekseju je državnički, ne ljudski, uzor Ivan Grozni, na kojega Križanić često upire oštricu svoga pera.⁴⁹ Car Fedor, najstariji Aleksejev sin, koji je oslobodio Križanića iz petnaestogodišnjega prognanstva u Sibiriji, bio je u mnogočemu car kakva je Križanić mogao poželjeti: izagnao je Grke, odobrio plan za visokoškolsku akademiju, bio sklon da se poveže s Poljskom.⁵⁰ No, Križanić je bio odveć umoran i žurio se da napusti Rusiju.

Još u izgnanstvu jadikovao je: »Nezasluženo me neki nazivaju litalicom, skitnicom i Volokitom. Došao sam, naime, k jedinome na svijetu kralju mojega roda i jezika, došao sam k svojemu narodu i u vlastitu domovinu. Došao sam u takovo mjesto u kojem se jedino mogu upotrijebiti i ploda

⁴⁵ isto, I — 3; O Promysle, 39.

⁴⁶ Križanić, Gramatično izkazanje ob rúskom jeziku, Ko čitateľem predopominok.

⁴⁷ Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka, II, 219 — 220.

⁴⁸ S. M. Solov'ev, Istorija Rossiji VI, Moskva 1961, 609.

⁴⁹ Hans-Joachim Torke, Die Staatsbedingte Gesellschaft im Moskauer Reich. Zar und Zemlja in der altrussischen Herrschaftsverfassung 1613 — 1689. Leiden 1974, 13, 17 — 19, 34 — 37.

⁵⁰ isto, 37.

donijeti moja djela i radovi, u kojem jedinome mogu imati cijenu i prodaju moja djela, naime, gramatike, rječnici i drugi prijevodi knjiga na slavenski jezik. [...] Prije bih u bilo kojem dijelu svijeta bio lutilica i stranac, nego u ovom kraljevstvu.«⁵¹

A. Brückner smatra da za Križanićeva života — pa ni za Petra Velikoga, kako misle S. M. Solovev i P. Bezsonov — nije bilo ušiju za Križanićevu riječ. »Križanić je bio«, kaže on, »izvoditelj bez publike, virtuoz bez koncertne dvorane, propovjednik bez zajednice, zastupnik napretka kojemu se nitko nije priključio. Ima nešto tragično u tome gledati kako u osami izгона u Tobolsku nastupa tolika inteligencija i opća obrazovanost, tolika inicijativa i originalnost, a da govorena ili pisana riječ nije našla slušatelja ni čitatelja, sudionika ni razumijevanja.«⁵²

S u m m a r y

JURAJ KRIŽANIĆ'S SLAVIC IDEA

This contribution by the prominent historian among those dealing with life and work of Juraj Križanić presents the text the author read at the scientific gathering held in USA on November 6, 1981. Here it is published together with the accompanying notes. The main point of the paper is presentation of Križanić's »Slavic ideology«, its »roots, parallels, and scope«. The latter should return to the enslaved South Slavs, with the help of the Russian czar, their state independency and free them all from foreign influences, mostly German. The utmost aim would be that Russia, after establishing church unity with Rome, engages in restoring also the Greek church to this unity.

⁵¹ O Promysle, 39.

⁵² Alexander Brückner, Ein Finanzpolitiker in Russland im XVII Jahrhundert, Russische Revue 1, 1891, 296.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.